

דף שבועי

בס"ד

פרשת תזריע, תשפ"ה, מספר 1616

הצעה צנועה להפטרת פרשת מצורע בעקבות אסון מירון דיויד אייזן

מבוא

כאשר הייתי נער, ההפטרה האהובה עליי הייתה הסיפור על ארבעת המצורעים המופיע במל"ב, פרק ז:ג-כ ונקרא כהפטרת פרשת מצורע (או פרשיות תזריע-מצורע כאשר הן מחוברות, כפי שחל השנה). הקשר בין הפרשה או הפרשות להפטרה ברור.^{1,2} אודה ואבוש כי במשך שנים רבות מצאתי את הסימנים של הסיפור משעשעת ואף מצחיקה, אולם עם הזמן הבנתי כי מדובר בנקודה שיש לבחון מחדש, במיוחד לאור עקרונות הלכתיים והרגישות הדרושה לאירועים טראגיים.

תקציר הסיפור

הרקע לסיפור הוא מצור קשה על העיר שומרון ביד בני-הדד השני, מלך ארם. הרעב בעיר היה חמור כל כך עד שגרם למעשי קניבליזם, ומחירי המזון הרקיעו שחקים. הנביא אלישע ניבא כי בתוך זמן קצר ירדו מחירי המזון פלאים. אחד מיועציו הבכירים של המלך, השליש, לגלג על נבואתו של אלישע באומרו: "הֲנֵה ה' עֹשֶׂה אֲרָבוֹת בְּשָׁמַיִם, הֲיִהְיֶה הַדָּבָר הַזֶּה?" (מל"ב ז:ב). אלישע השיב לו בנחרצות: "הֲנֵךְ רֹאֶה בְּעֵינֶיךָ וּמִשֶּׁם לֹא תֹאכַל" (שם:שם). ואכן, בלילה ההוא גרם ה' לצבא ארם לשמוע קולות אדירים של סוסים ומרכבות, והם ברחו בבהלה, מותירים מאחוריהם כמויות עצומות של מזון. ארבעת המצורעים, שהיו מבודדים מחוץ לעיר, גילו זאת ראשונים והחליטו לבשר על כך למלך. מחירי המזון אכן צנחו, ואותו שליח, שעמד

בפתח השער כדי לפקח על חלוקת המזון, נרמס על ידי ההמון ומצא את מותו, בדיוק כפי שניבא אלישע.

הבדלים במנהגים באשר לתחילת ההפטרה וסיומה
קיימים מספר מנהגים שונים בשאלה של נקודת ההתחלה של הפטרת פרשת מצורע וסיומה:

1. **המנהג האשכנזי והספרדי** – על פי רוב קהילות אשכנז וספרד, ההפטרה מתחילה בפסוק ג' ומסתיימת בפסוק כ' במל"ב פרק ז'. משמעות הדבר היא, שההפטרה פותחת בסיפור ארבעת המצורעים ומסתיימת במותו של השליש שנרמס בשער העיר.

2. **המנהג התימני** – על פי מנהג תימן, כפי שנפסק על ידי הרמב"ם,³ ההפטרה מתחילה בפסוק א', שבו ניבא אלישע על ירידת מחירי המזון, מדלגת שישה פרקים, מפסוק כ' (שהוא סוף הפרק) ומסתיימת בהוספת הפסוק בפרק י"ג פסוק כג: "וַיַּחֲזֶן ה' אֶתְּכֶם וַיִּרְחַמֶם... וְלֹא הִשְׁלִיכֶם מֵעַל פְּנֵיו עַד עֵתָה". מנהג זה אומץ גם ע"י קהילת בני רומא,⁴ והוא מבוסס בעיקרו על נוסח בבל מתקופת הגאונים ונוסחאות ארץ ישראליות קדומות. ראו בהמשך המאמר הסיבה לתוספת פסוק זה.⁵

3. **ספר השולחן (הלכות תפילה, פרק ו') לרבי חייא ב"ר שלמה חביב מברצלונה, תלמיד הרשב"א.** מובא בו כי יש להתחיל את ההפטרה בפסוק ג' ולסיימה בפסוק ט"ז, כלומר בסיום הסיפור של ירידת מחירי המזון, אך לפני אזכור מותו של השליש. יש להניח שמנהג זה נועד להבטיח שההפטרה תסתיים בנקודה חיובית של ישועה לעם ישראל. מנהג זה אינו קיים עוד בקרב קהילות ישראל.

שאלת הסיום השלילי של ההפטרה לפי המנהג האשכנזי והספרדי

התלמוד הירושלמי (מגילה פ"ד, ה"א) מלמד שיש להתחיל ולסיים קריאה ציבורית בתורה ובנביאים בנימה חיובית. מסיבה זו, בקהילות רבות משנים את סיום ההפטרה כך שלא תסתיים בתיאור של אירוע שלילי. לדוגמה, ההפטרה של פרשת שמני עוסקת בהעלאת ארון הברית לירושלים, ולפי מנהג עדות

3 **משנה תורה**, סדר תפילות המפטיר בנביא לפרשת מצורע עפ"י מהדורות הרב קאפח ויד פשוטה.

4 כתב יד פארמה להפטרות ומגלות מנהג איטליה, דפים 36 - 37.

5 יוצא אפוא כי לפי שיטת הרמב"ם, ההפטרה מסתכמת ב- 21 פסוקים, וזאת בהתאם לפסיקתו בהלכות תפילה ונשיאת כפים, פרק י"ב הלכה י"ג.

* דיויד אייזן, בית שמש (david@deisenlaw.com).

1 יצוין שישנם שני ספרים של הראשונים שמציגים מנהג קצת שונה: "סידור טרויש" ו"ספר המחכים" מפרובנס. בשניהם ישנן רשימות של הפטרות ובהן מוחלפת ההפטרה של תזריע (סיפור ההיטהרות של נעמן מנגע הצרעת במל"ב פרקים ד-ה) בהפטרות של פרשת מצורע. נראה שיש היגיון רב בהחלפת הסדר, שכן ההבדל בין הפרשות תזריע למצורע הוא, שפרשת תזריע עוסקת בטומאת הצרעת ובידני המצורע, והיא מתאימה לסיפור ארבעת המצורעים, ובפרשת מצורע מסופר על תהליך ההיטהרות של המצורע, המתאים לסיפורו של נעמן. ראו מאמרו של הרב אלחנן סמט, "הפטרות תזריע-מצורע – גאולה על ידי מצורעים" (<https://katzr.net/b4594a>).

2 עוד זיקה מעניינת להפטרות פרשת מצורע (או פרשיות תזריע-מצורע) היא, שקוראים פרשה זו בשבוע שחל בו יום העצמאות (פרט לשנים מעוברות). הרב אהרן סולובייצ'יק טען שהקשר בין סיפור ארבעת המצורעים לבין יום העצמאות הוא שגאולה לאומית עשויה להתקיים מתוך גורמים בלתי צפויים, אף בידי מנודים הרחוקים מתורה ומצוות.

את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ (יה' ו:כז). זו היא שיטה יחידאית של הרמב"ם.

הצעה בעקבות אסון מירון

דומה ששיטת הרמב"ם נעוצה ברגישות מיוחדת לקדושת החיים. לאור הדיון לעיל ובהמשך לדיונים שקיימתי עם אחרים, אנו חשים כי בעקבות הטרגדיה הנוראה של אסון מירון – האסון האזרחי הקטלני ביותר בהיסטוריה של מדינת ישראל – שהתרחש בל"ג בעומר תשפ"א, וגרם למותם של 45 גברים ונערים ולפציעתם של 150 נוספים, על הרבנות הראשית לישראל לתקן תקנה עבור כל קהילות ישראל לאמץ את מנהג קהילות תימן ובני רומא, על ידי הוספת הפסוק בפרק יג:כג להפטרה של פרשת מצורע.¹¹

אין להקל ראש ביהודי שנרמס למוות, אירוע הנחשב לאסון נורא בעיני הציבור, וכלל אין זה ראוי לסיים את ההפטרה בדבר זה. מחובתנו להיות רגישים במיוחד לכאבם של אחרים בעקבות אסון מירון. **בשום אופן** אין לפרש הצעה זו כהשוואה כלשהי בין הסיבה שבגללה נספו 45 הקדושים באסון מירון לבין דינו של השליש הרשע. עם זאת, קיים חשש שהקריאה הציבורית של הפטרת פרשת מצורע, אשר מסתיימת במותו של השליש שנרמס למוות בידי המון העם, עלולה לעורר זיכרונות כואבים, במיוחד בקרב המשפחות של הקורבנות.¹²

אימוץ פסיקתו של הרמב"ם, הנובעת מרגישות רבה וממחויבות לקדושת החיים, ולו באופן סמלי בלבד, עשוי לתרום תרומה חיובית לטשטוש כל קהות חושים שעלולה להיות לנו בתחום זה. אימוץ מנהג זה עשוי לשמש להנצחת האובדן הטרגי של נשמות טהורות רבות כל כך, ולהדגיש את גודל האסון תוך שליחת מסר עוצמתי לכל עם ישראל לנקוט משנה זהירות במניעת מצבים מסוכנים והתנהגות פזיזה, בין במעשה בין במחדל.

עלינו להכפיל את מאמצינו למנוע כל אסון עתידי שניתן היה למנוע בזהירות הראויה. מי ייתן ונשכיל להפנים מסר זה, נגלה חמלה ורגישות, ונשמור על ביטחונם של כלל ישראל, ובשכר זה יתקיים בנו הכתוב בתוספת להפטרה: **"וַיִּחַן ה' אִתָּם - וַיִּרְחַמֵם"** (מל"ב יג:כג). כן יהי רצון.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

11 עוד יתרון באימוץ שיטת הרמב"ם הוא בכך שמניין הפסוקים של ההפטרה עומד על 21 (20 פסוקים של פרק ז' בצירוף הפסוק הנוסף בפרק י"ג), לעומת מנהג אשכנז ובני עדות מזרח הקוראים 18 פסוקים בלבד.

12 לא למותר לצייין שברוב השנים פרשת מצורע נקראת בסמוך לל"ג בעומר (י"ח באייר). השנה היא נקראת ב"ה' באייר.

המזרח, ההפטרה מסתיימת בשמחת דוד המלך (שמ"ב ו:יט), למרות שיש עוד ארבעה פסוקים בסיפור זה המתארים את תגובתה הביקורתית של מיכל בת שאול על ריקודיו של דוד המלך, וציון עקרותה. אך, כאמור, קובעי ההפטרה לא רצו לסיימה בעניין שלילי.

קהילות אחרות נוהגות להוסיף פסוקים כדי לא לסיים בעקרותה של מיכל.⁶ לעומת זאת, ההפטרה של פרשת מצורע, לפי רוב עדות ישראל, מסתיימת בפסוק האחרון של פרק ז' – רמיסת השליש למוות, ונשאלת השאלה: האם סיום זה תואם את העיקרון של חתימה בנימה חיובית? שאלה זו נשאלה ונתרצה ע"י הרב יהונתן אייבשיץ כך:

וַיִּרְמְסוּ אֹתוֹ הָעַם בְּשַׁעַר וַיָּמָת (מל"ב ז:כ) – הא דמסיים במיתה, והלא 'אל תעמוד בדבר רע'!... ונראה דודאי אצל ישראל מיתתו היא כפרתו. אף על פי שהוא רשע אמר שפיר 'וּבְאֵבֶד רָשָׁעִים רָנָה' (מש' יא:י) – אבל בעכו"ם שמיתתו לא זה כפרתו לא שייך אצלם רינה, דאי חי היה אפשר התעורר בתשובה... ולפי זה השליש הזה דמיתתו היא כפרתו לא הוי מיתתו דבר רע ולכן מסיימין ב'וימות'. בלע המות לנצח ויחיו המתים עת בא משיח במהרה בימנו אמן.⁷

הווה אומר, מותו של השליש היה כפרתו, מה שאין כן לו היה נוכרי. ועל כן ההפטרה מסתיימת למעשה בדבר טוב.

תשובה נוספת מובאת ע"י הרב ישראל הופשטיין (המגיד מקוז'ניץ). הוא מסביר שמותו של השליש היה מידה כנגד מידה, שכן השליש כפר בדבר ה', וענישתו מביאה כבוד למלכות שמיים.⁸

שיטת הרמב"ם

בשונה מהתירוץ הנ"ל, דומה שפסיקתו של הרמב"ם, שיש להוסיף להפטרה את הפסוק ממל"ב יג:כג ולא לסיים את ההפטרה בתיאור רמיסתו של השליש, היא משום שאכן מדובר בסוף שאינו טוב. וכך מעיר הרב יוסף צוברי, רבה של העדה התימנית בתל אביב במחצית השנייה של המאה הקודמת:

מדלגים עד פרק י"ג ומסיימים בפסוק 'ויחן... וכן כתב הרמב"ם בהדיא לדלג ולסיים בפסוק זה... ונראה הטעם כדי לסיים בדבר טוב, לא בדבר מיתה.⁹

קיימת עוד דוגמה שבה הרמב"ם פוסק כי אין לסיים את ההפטרה במקום המקובל בקרב רוב קהילות ישראל, אלא יש לדלג מספר פרקים כדי לסיים בדבר טוב. הכוונה להפטרה של פרשת וזאת הברכה הנקראת בשמחת תורה. בעוד שרוב קהילות ישראל מפטירות בפרק א' כולו של ספר יהושע,¹⁰ המסיים בפסוק: **"כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִמְרָה אֶת פִּיךָ וְלֹא יִשְׁמַע אֶת דְּבָרֶיךָ לְכָל אֲשֶׁר תִּצְוֶנּוּ יוֹמָת רַק חֶזֶק וְאַמֵּץ"** (יה' א:יח), הרמב"ם פוסק שיש לדלג לסוף פרק ו' המסתיים בדבר טוב: **"וַיְהִי ה'**

6 מנהג אשכנז הוא להוסיף עוד 21 פסוקים עד לפרק ז:יז,

בעוד שמנהג תימן ובני רומא הוא לקרוא רק עד ז:ג. יש להניח שהטעם להוספת הפסוקים הוא כדי לא לפחות מ-21 פסוקים (אלא עם נושא ההפטרה הוא פחות מכך כגון הפטרת פרשת כי תצא שהיא 10 פסוקים בלבד), ועל כן יש מנהג בקרב בני עדות המזרח להוסיף רק את שני הפסוקים טז-יז בפרק ז' כדי להשלים את מספר הפסוקים ל-21.

7 **אהבת יהונתן**, הפטרת תזריע מצורע (ורשה 1875, עמ' מד).

8 **עבודת ישראל**, ספר ויקרא, פרשת מצורע (ורשה 1888, עמ' לו).

9 **פרשה מפורשה**, הפטרת מצורע (בני ברק, 2000, עמ' שנו). אני מודה לידידי פרופ' ארי זיבוטפסקי שהפנה אותי למקור זה.

10 יצוין שמנהג בני עדות מזרח הוא לקרוא רק את תשעת הפסוקים הראשונים של פרק א', המסיימים בדבר טוב.